

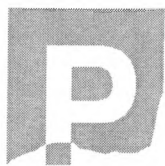

Nuštar, početkom listopada 1991. Pogled na razoreno pročelje crkve Duha Svetog
Snimio: Saša Kralj Fototeka Hrvatskog povijesnog muzeja

OBNOVA NUŠTRA - MODEL OBNOVE MALOG NASELJA

Marina Ljubišić

Gradsko stambeno-komunalno gospodarstvo
Zagreb

od pokroviteljstvom Hrvatsko-američkog društva u Zagrebu osnovana je 4. prosinca 1991. Sekcija za obnovu i očuvanje nepokretnih spomenika kulture. Nastala je iz želje nekolicine arhitekata, statičara, povjesničara umjetnosti, geodeta i dizajnera da doprinesu obnovi i očuvanju hrvatskoga graditeljskog naslijeđa. Kao neovisna grupa odabranih stručnjaka raznih zanimanja, neopterećeni sistemom funkcioniranja nadležnih zavoda i instituta, odlučili smo pokušati realizirati zajednički stav pristupu problematiki obnove - obnova pojedinačnog spomenika kulture ili zaštićene cjeline mora proizaći iz sagledavanja odabranog lokaliteta kao prirodne, povijesne, zemljopisne, gospodarske i kulturne cjeline. Poticaj utemeljenju tako profilirane Sekcije bio je barbarski pohod srpskih agresora na teritorije Hrvatske s ciljem da se unište sve njene prirodne i kulturne vrijednosti, da se zatru kulturni, povijesni i duhovni identitet Hrvata, ali isto tako i činjenica da je spomenička baština bila, na žalost, dugi niz godina i prije ovog rata često prepuštena zaboravu i samopropadanju. Trebalo je u mnogo segmenata poboljšati rad na području kulture i znanosti, kako u smislu

organizacije, tako i izrade dugoročnih i sveobuhvatnih programa, koji će obuhvatiti registraciju spomeničke baštine, istraživačke radove na terenu i u arhivima, snimanje objekata, valorizaciju i prezentaciju sveopćoj javnosti. Bez obzira na ratno stanje u Hrvatskoj, smatrali smo da se i u takvim okolnostima može učiniti još više, bolje i brže na promicanju saznanja o bogatstvima Hrvatske, koja su ujedno dio evropske i svjetske baštine. Željeli smo upozoriti ne samo da je Hrvatska u ratu, da su razrušene stotine objekata spomeničke kategorije, da je pokradeno ili uništeno na stotine slika, skulptura, knjiga, raznog inventara, nego da se uništava dio evropske kulture. Oni od kojih smo očekivali pomoć trebali smo podučiti o našoj povijesti i kulturi, zainteresirati ih kao stručnjake, znanstvenike, poslovne ljude. Sami dovoljno ne poznajemo vlastitu baštinu, pa ne možemo očekivati da će svijet brzo i lako shvatiti težinu razaranja i veličinu tragedije koja se događala u našoj zemlji. Dakako, nužno je bilo donijeti i niz pravnih propisa koji će omogućiti ulaganje stranoga kapitala u razne gospodarske projekte, ali također i u projekte obnove ili sanacije spomenika kulture. Prije svega, trebalo je napraviti dobre projekte i programe, temeljene na zahtjevima svjetskih tijela, fondacija i ustanova koje novčano pomažu razvoj, istraživanja i obnovu. Zadovoljiti takve kriterije značilo je prezentirati projekt ili program kojim će se obrazložiti i dokazati svrhovitost ulaganja, kao i doprinos svekolikom napretku i razvoju.

Razmotrivši mogućnosti izvaninstitucijskog djelovanja multidisciplinarnе grupe stručnjaka, donesen je program Sekcije koji je obuhvatio:
- izradu cjelovitih projekata sanacije ili rekonstrukcije pojedinačnih spomenika ili spomeničkih cjelina, uključujući izradu fotodokumentacije zatečenog stanja, arhitektonsko i fotogrametrijsko snimanje objekata,

pregled statistike konstruktivnih elemenata, prikupljanje arhivske dokumentacije o objektima i njihovim stanovnicima, analizu izgradnje kroz pojedina umjetnička razdoblja, izradu studije o mogućim sadržajima i načinu financiranja uzimajući u obzir da je određen lokalitet dio spomeničke, urbane ili ruralne cjeline, pa i regije;

- analizu izvornih materijala upotrijebljenih pri gradnji pojedinih spomenika, materijala korištenih prilikom sanacija, adaptacija ili drugih intervencija, te materijala koje danas nudi domaće i strano tržište;
- rad na pokretanju inicijative za otvaranjem novih majstorskih radionica i obrtnih škola za "stare" zanate, npr. štukaterstvo, pozlatarstvo, pečarstvo, izrada kovane bravarije, ornamentirane limarije, stilskog namještaja, vitraja...;
- prezentiranje hrvatske graditeljske baštine, kao dijela srednjoevropske kulture, domaćoj i svjetskoj javnosti;
- stručnu, tehničku i financijsku suradnju s pojedincima i institucijama u Hrvatskoj i svijetu, naročito SAD i Evropi;
- poduzimanje aktivnosti sa svrhom prikupljanja sponzorskih sredstava koja će omogućiti realizaciju programa Sekcije, na način da će se tim sredstvima podmirivati materijalni troškovi dok će rad članova Sekcije biti dobrovoljan i volonterski.

Za područje djelovanja Sekcije odabrali smo prvenstveno Slavoniju i Baranju, dijelove Hrvatske koji su bili izloženi najjačem razaranju u smislu broja oštećenih spomenika i teritorija zahvaćenih razaranjem, ali isto tako i područje koje je nedovoljno obrađeno u smislu kvalitetne valorizacije spomenika, postojanja nacrti i foto-dokumentacije, istražene arhivske grade.

Način realizacije programa Sekcije i odabir lokaliteta usuglašeni su već u prosincu 1991. U dogovoru s Regionalnim zavodom za zaštitu spomenika kulture u Osijeku odabran je dvorac s parkom u Nuštru - spomenik kulture i spomenik prirode (vrtne arhitekture), stradali uslijed srpske agresije, ali još uvijek dostupni. Postojeća fotodokumentacija i opis stanja objekta bili su stari dvadesetak godina, podaci o povijesti objekta i vlasnicima bili su izuzetno šturi, bez ijednog nacrti ili skice i dvorca i parka, s površnom, kasnije ćemo utvrditi i samo djelomično točnom, valorizacijom, bez ikakvih podataka o ostalim objektima na kompleksu, a nije bilo saznanja o opsegu i vrsti ratnih šteta. Kretali smo gotovo ni od čega.

Uspostavljen je kontakt s civilnim i vojnim vlastima u općini Vinkovci, dio koje je i Nuštar. Pripreme za prvi odlazak u Nuštar trajale su desetak dana. Trebalo je osigurati siguran boravak i preduhitriti moguće opasne situacije zbog neinformiranosti ili loše organizacije. Uputili smo se u područje gdje se još ratovalo, u mjesto koje se nalazilo u okruženju neprijatelja s triju strana. Prvi smo put Nuštar obišli 9. siječnja 1992. godine i istog smo mjeseca došli još dva puta. Izradena je foto-dokumentacija svih objekata na kompleksu dvorca, uključujući i park, obavljen je terenski dio fotogrametrijskog snimanja glavne zgrade dvorca, intenzivno se istraživala dostupna arhivska građa i literatura.

Strahote i težina razaranja stambenih, javnih i gospodarskih objekata, uništena infrastruktura, neobrađena i minirana polja, nepristupačne šume i rijeka Vuka, kao i spoznaje o Nuštru koje smo stekli proučavajući prikupljene materijale, potakle su nas da djelovanje proširimo na cijelu povijesnu jezgru mjesta, uključujući stambene seoske objekte, arheološke lokalitete i sve objekte u Nuštru koje je služba zaštite registrirala kao spomenike kulture.

Nastao je multidisciplinarni "Projekt Nuštar", koji je obuhvatio nekoliko podprojekata:

1. Kompleks dvorca s parkom

- izrada konzervatorske dokumentacije za pet objekata na kompleksu, (glavni dvorac, vinski podrum, mali dvorac za odmor, žitnica, objekt s praonicom rublja), uključujući arhitektonsko snimanje postojećeg stanja, djelomično fotogrametriju, povijesno umjetničku valorizaciju;
- istraživanje povijesnih podataka o nuštarskom vlastelinstvu od sredine 14. stoljeća, kada je kralj Karlo Robert poklonio Nikoli Berzeta imanje s benediktinskim samostanskim kompleksom sv. Duha, potom početka 18. stoljeća, kada vlastelinstvo kupuje projektant osječke Tvrde grof Gosseau d'Henef, koji 1729. godine počinje gradnju dvorca s kapelom i "vlastelinskim vrtom" pa sve do posljednjih vlasnika - obitelji Khucn-Belassy, koji su dvorac proširili i izgradili nove objekte;
- razvoj parka i prijedlog sanacije, jer današnjem parku, koji djeluje kao šuma bez podrasta, samo preostali primjerci autohtonih i unesenih vrsta
- napose crnogorice, platana, crnog oraha i japanske sofore, od kojih su neki uništeni i pogocima granata, ukazuju da je nekada bio bogato oblikovan;
- prijedlog stvaranja znanstveno-istraživačkog i kulturno-turističkog centra, koji će omogućiti samofinanciranje a time i održavanje kompleksa. Devastacija kompleksa nuštarskog dvorca, kao i mnogih drugih dvoraca, počela je odlaskom posljednjih vlasnika (obitelji Khucn-Belassy) 1944. godine.
- Sav inventar je raznesen ili uništen. Dio objekata je prepušten zaboravu i propadanju uslijed nedostatka znanja i volje da se sačuva stoljetna baština. Kada se naćeo proces samopropadanja, stanovnici su raznijeli upotrebljiv građevni materijal, pa tako od Trenkove barutane nisu ostali nikakvi tragovi, od vinskog podruma tek dio podruma i samo dijelovi nadzemnih zidova, započelo je propadanje žitnice. Veliki i mali dvorac bili su u funkciji - mali kao staraćki dom, a veliki kao škola, zanatske radionice, okupljalište raznih društava, disco-klub. Ipak, to šarenilo svakojakih sadržaja saćuvalo ih je od propadanja, a srećom, nisu se izvodile adaptacije sa znaćajnijim građevinskim zahvatima.

2. Tradicionalno narodno graditeljstvo

- snimanje, analiza i valorizacija postojećeg stanja izgradnje u povijesnoj jezgri mjesta, koje je zadržalo strukturu ušorenog naselja s dugim, uskim parcelama i kućama zabatima okrenutima prema ulici;
- prijedlog preventivne zaštite povijesne jezgre u svrhu očuvanja tradiciionalne ruralne strukture;
- pronalaženje investitora radi rekonstrukcije jednog ili više autohtonih objekata s mogućnoću osnivanja zavićajnog ili etno-muzeja;
- izrada cjelovite izvedbene dokumentacije za nekoliko tipićnih lokacija, dostatnih za dobivanje građevinske dozvole, s prijedlogom za donošenje stimulativnih propisa, po uzoru na evropska iskustva.
- "... Do loma s tradicijom i s tradicijskim principima građenja dolazi nakon II. svjetskog rata. Zapostavljaju se selo i poljoprivreda, što za posljedicu ima socijalno rastakanje sela, a u ruralnom (graditeljskom) smislu njegovo razgrađivanje. Raslojeno je selo za gradnju svojih kuća traćilo uzore u prigradskim naseljima, kod seljaku najbliće socijalne skupine stanovništva. Uzori su, na žalost, bili loši. Kasnije, 60-ih i 70-ih godina povratnici iz inozemstva grade često u stilu problematićne

Karta veleposjeda iz 18. stoljeća;
Dokumentacija iz Arhiva Hrvatske

“evropske konfekcije”. To je značilo daljnju destrukciju naslijeđenih vrijednosti hrvatskog sela, njegove izvorne slike i lika. Nestaje povijesni i duhovni ambijent, nestaje zavičaj... Uza sve to, do ovog rata sačuvano je u povijesnom dijelu Nuštra 80-ak tradicijskih slavonskih kuća. U ovom ratu u Nuštru gotovo da nema neoštećene kuće, a velik dio je potpuno uništen. Ako u Nuštru nestane i onaj broj do rata sačuvanih tradicijskih kuća, Nuštar može postati provincijsko, bezlično prigradsko naselje Vinkovaca. Da se to ne dogodi, u povijesnom dijelu naselja, gdje god je moguće, treba rekonstruirati tradicijsku kuću, a gdje ne, graditi suvremenu kuću na tragu tradicije...” (Z. Živković, 1992.).

3. Župna crkva sv. Duha

- konzervatorska dokumentacija, sa snimanjem postojećeg stanja i valorizacijom.
- prijedlog obnove.

Toranj crkve izgrađen je 1840. a crkva 1860. godine. Prije desetak godina obnovljena je unutrašnjost, ali je, pogotovo s obzirom na spomeničku vrijednost objekta, izvedeni zahvat problematične kvalitete. U jesen 1991. direktnim pogocima srušen je dio zvonika, krovšta i svetišta, no stabilnost zida nije ugrožena. Problem obnove je složen. Služba zaštite već je jednom zakazala i u naslijede ostavila objekt umanjene arhitektonske vrijednosti.

4. Arheologija i kapela sv. Ane

- istraživanje i obrada četiriju lokaliteta na području Nuštra, kojima će se dopuniti saznanja o boravku ljudi na tom području od prahistorije (4000. godine pr.n.e.) pa do kasnog srednjeg vijeka (16.-17. stoljeće).
- prijedlog preventive i trajne zaštite arheoloških zona.

Do istraživanja koja su obavljena u srpnju 1992. godine, u okviru rada na “Projektu Nuštar”, bilo je registrirano samo jedno nalazište - Gackulja. Iako su ljetos obavljena samo djelomična, površinska istraživanja, dobiveni rezultati su mnogo značajniji no što su dotadašnji zapisi dali naslutiti. Dokazano je postojanje naselja sopotske i badenske kulture koja datiraju u četvrto tisućljeće prije Krista. Utvrđeno je porijeklo nadgrobno spomenika, koji je brigom Nuštrana pohranjen u tamošnjem dvorcu. Riječ je o rimskoj steli iz sredine 2. stoljeća poslije Krista. U srpnju 1992. godine pronađeni su i ulomci ranosrednjovjekovnih posuda iz vremena 10.-11. stoljeća. Prikupljeni su i mnogi pisani zapisi o kompleksu velikoga benediktinskog samostana sv. Duha, podignutom sredinom 12. stoljeća.

“... Ratna razaranja Nuštra i njegove okolice skrenula su pažnju njegovih

dobrovoljnih i službenih obnovitelja te dala naslutiti realnu mogućnost potpunog istraživanja i vrednovanja povijesne matrice, koja je zasvjedočena u tisućljetnoj prošlosti ove jedinstvene aglomeracije. Dosadašnja negativna iskustva i svojevrsna sterilnost i nedovoljna zainteresiranost povijesnih znanosti u cjelini, a potom posebice arheološke discipline, uz recentno iskustvo ratnih razaranja i pustošenja, opominju da je nastupio možda posljednji trenutak za pokretanja multidisciplinarnog i sveobuhvatnog pristupa kulturno-povijesnom naslijedu i svojevrsnoj duhovnoj obnovi Nuštra. Naslijede naše bogate kulture, trajno uklopljene u duhovni korpus Evrope, obezbeju ovu garanciju da otpočne taj hod prema potpunijem poznavanju ishodišta koja su povezivala evropsku i našu povijest, da bi nas isto tako povezivala i u budućnosti...” (Ž. Tomičić, 1992.)

5. Izdavačka djelatnost

- bilten Sekcije, dvojezični mjesečnik, besplatan
- Do sada smo izdali samo 6 brojeva (zbog pomanjkanja sredstava) i uz Nuštar obradili 16 naselja Slavonije i Baranje, njihove dvorce, parkove, kaštele - dio prirodnog i kulturnog naslijeđa Hrvata. Povod je bila spoznaja da je cilj srpske agresije zatiranje hrvatskoga duhovnog identiteta, ali i činjenica da su nebrigom i neodržavanjem također propali i propadaju mnogi sakralni i profani spomenici kulture.
- “Projekt Nuštar” - prosinac 1991./srpanj 1992”, sažetak dotadašnjeg rada Sekcije, na hrvatskom i engleskom jeziku.
- Njime smo naše djelovanje prezentirali stručnim institucijama Hrvatske i svijeta, kao i resornim ministarstvima Vlade Republike Hrvatske. Ministarstvo prosvjete, kulture i športa ga je prihvatilo i podržalo, Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike nas je pozvalo na natječaj za novčano podupiranje tiskanja Projekta, dok se Ministarstvo obnove i Ministarstvo financija nisu oglasili.

- fotomonografija Nuštra, hrvatsko-englesko izdanje, znanstveni rad
- U pripremi. Dopravaju se tekstovi o zemljopisnom i povijesnom određenju Nuštra, arheologiji, prirodnim i kulturnim vrijednostima, njegovoj povezanosti sa srednjom Evropom, župi, domovinskom ratu 1991./92., gospodarstvu, a u zaključku s osvrtom na iskoristive potencijale i mogućnosti dugoročnog razvoja. Priređuju se fotografije karte, nacrti, grafički prikazi.

U fotomonografiji će se prvi put sustavno obraditi svi aspekti važni za život Nuštra, kroz povijest i danas, a sve to kao rezultat studioznog rada na izradi dokumentacije za obnovu mjesta. Izlazak iz tiska planiran je za ožujak 1993. godine.

6. Umjetnička prezentacija kulturne baštine

- izložba “Nuštar - budućnost iz korijena”
- U lipnju 1992. godine bila je postavljena u galeriji Fortezza Muzejsko-galerijskog centra u Zagrebu, a u srpnju je prenesena u Povijesni muzej Varaždin. Planira se njeno izlaganje u još desetak gradova Hrvatske, pregovara se o njenom postavu u Francuskoj i SAD, da bi u konačnosti, kao svjedok dijela nuštarske povijesti, bila postavljena u dvorcu u Nuštru. To će biti doprinos Sekcije pretvaranju kompleksa dvorca u kulturno-turistički centar. Izložbom smo, putem fotografija, predmeta koji pripadaju interijeru dvorca i nacrtu koje su izradili članovi Sekcije, prikazali povijest i sadašnjost Nuštra. Nuštar iz arhiva, s kraja 19. i početka 20. stoljeća, Nuštar 70-ih godina na fotografijama Vanje i Jelke Radauš i njegovih stanovnika. Nuštar 1992. godine kako su ga doživjeli članovi Sekcije i Marija Braut.
- Ne da sugeriramo način obnove, već da naglasimo prikaz, poslužili smo se simbolima. Svako fotografiji Nuštra pridružen je simbolični sinonim

našeg vremena. (Oštećen nuštarski dvorac - ureden francuski dvorac s cvjetnim alejama. Porušena tradicionalna scoska slavonska kuća - tradicionalna američka farmerska kuća...)

“Isključivostima: ili/ili, crno/bijelo, nekada/sada dobro/loše... može se protusloviti zbog pojednostavljenih pa i krivih predstavljanja, tumačenja ili tvrdnji. Ipak, kontrastiranja-budući da zaoštravaju iskaz, istovremeno mu dopuštajući da bude metaforom, a ne nepobitnom činjenicom - čine se primjerenima i tada kada su zamišljena, a nekima i zbiljski život zadovoljstava u stvarnom ili prividnom blagostanju usporede sa zbiljom patnje, neizvjesnosti ali i nade.” (Fedor Kritovac, 1992).

Rad na “Projekt Nuštar” ima dvojaki cilj

1. Projekti obnove

Snimanje postojećeg stanja svih objekata spomeničke kategorije kao i stambenih objekata u povijesnom dijelu mjesta, izrada konzervatorske dokumentacije za navedene objekte, urbanistička analiza zatečenog stanja, prijedlog propozicija za novi urbanistički plan mjesta uzimajući u obzir međusobne odnose svih vrijednih lokacija, izvedbena dokumentacija za sanaciju ili rekonstrukciju svih snimljenih objekata, izrada optimalnog programa obnove i razvoja Nuštra - s posebnim osvrtom na povijesnu jezgu mjesta i kompleks dvorca. Navedenim programom nuštarski će se dvorac prezentirati kao jedan u nizu dvoraca na području Slavonije i Baranje, koji se svojim sadržajima trebaju dopunjavati. Ako će dvorac u Nuštru biti prvenstveno znanstveno-istraživački i kulturni centar u području arheologije i arhitekture, dvorac u Iloku može biti enološko-gastronomski centar, dvorac u Vukovaru muzejsko-galerijski centar, Bilje, Darda ili Donji Miholjac lovni, sportski i rekreacijski centri, Trenkovo zdravstveni centar... Mogućnosti su mnogobrojne.

2. Promocija interdisciplinarnog rada

Pokazati da je i u vremenu teške ekonomske situacije i rata moguće okupiti vrsne stručnjake, kvalitetno i relativno brzo izraditi cjelovite projekte obnove, te ih ujedno na valjan način prezentirati javnosti, bilo putem javnih medija, publikacija ili izložbama.

“Projekt Nuštar” prezentirati kao model obnove malog naselja, temeljen na prethodnoj znanstvenoj obradi, kojim se ističe neophodnost interdisciplinarnog rada na obnovi i očuvanju graditeljske, kulturne i svekolike druge baštine.

SUMMARY

Renovation of Nuštar - a Model for the Renovation of a Small Place

by Marina Ljubišić

The American-Croatian Society established the Section for the Restoration and the Protection of Immovable Cultural Heritage in December 1991. The article outlines the program of Section's activities, as conceived by a multidisciplinary group of experts:

- creating projects for restoration or reconstruction of individual monuments or of historic sites
- analyzing original building materials
- reviving traditional trades and organizing workshops
- promoting Croatian architectural heritage at home and abroad
- fund raising
- fostering co-operation to these ends with individuals and institutions at home and abroad.

The section decided to focus its activities on Slavonija and Baranja, the parts of Croatia which suffered most severe destruction, and the restoration of the castle manor and the gardens on its grounds at Nuštar, which are categorized architectural and natural heritage, and both considerably damaged by Serbian attacks, was chosen for the first project. Documentation on both objects was twenty years old, and the data on their history rather scant and difficult to find. A group of specialists examined the site three times during 1992, completing the photographic documentation. The “Nuštar Project” was created after extensive multidisciplinary research. It includes several sub-projects:

1. The castle and its gardens
 2. Traditional rural architecture
 3. The church of the Holy Spirit
 4. Archaeology and St. Anne's chapel
 5. Publishing
 6. Presentation of cultural heritage to the public through the exhibition “Nuštar-the Future From the Roots”, which was displayed at Zagreb and Varaždin.
- The members of “The Nuštar Project” hope to accomplish two main issues: the restoration of the devastated cultural heritage and the promotion of interdisciplinary work.*